

Олександр Похил

здобувач кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Полтава, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1008-9590>
advokat.pohil@ukr.net

DOI: 10.33498/opus-2021-08-199

УДК 342.7

ПРАВО НА ЗАХИСТ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА (НА ПРИКЛАДІ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ)

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено право на захист як гарантію реалізації прав і свобод людини та громадянина. Проаналізовано два основні різновиди гарантій – загальні (економічні, політичні й організаційні) та спеціальні (юридичні). Розкрито особливості судового захисту, який являє собою необхідну й ефективну гарантію здійснення прав і свобод людини та громадянина. Досліджено теоретичні підходи до розуміння поняття “гарантії прав” та встановлено, що відокремлення їх від прав є неможливим, оскільки це нівелюватиме цінність самих юридичних гарантій, а всі права, надані особистості і не забезпечені необхідними засобами захисту, перетворюються на декларацію у випадку їх порушення. Доведено одну з ключових особливостей права на захист своїх прав, яка полягає у тому, що воно слугує одночасно самостійним правом і гарантією реалізації інших прав. Встановлено, що така особливість дає змогу розглядати право на захист із використанням двох підходів – інструментального (ґрунтується на розумінні права на захист як гарантії існуючого каталогу прав і свобод людини) та сутнісного (заснований на сприйнятті права на захист як самостійного права людини, яке повинне бути забезпечене інституційними та нормативними юридичними засобами). Зроблено висновок, що лише обидва підходи (інструментальний і сутнісний) дають змогу ефективно забезпечити здійснення прав і свобод людини та громадянина, – коли право на захист гарантуватиме досягнення певних благ, однак саме собою його порушення навіть при досягненні таких благ вже є неприпустимим.

Ключові слова: право на захист; гарантії захисту; гарантії права; судовий захист; право на справедливий суд.

Забезпечення ефективного правового захисту прав людини від порушень і протиправних посягань є однією з найбільш актуальних проблем сучасності, яка майже не залежить від континентів і державних кордонів. Не є винятком і Україна, де реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем. Закріплення на конституційному рівні у ст. 55

© Олександр Похил, 2021

Основного Закону¹ права на захист серед каталогу інших прав людини породжує питання щодо його дуалістичної природи. Особливістю права на захист є те, що воно реалізується при порушенні або для попередження порушення інших прав людини. Тому, з одного боку, право на захист можна розглядати як гарантію реалізації інших прав і свобод людини та громадянина, а з другого – як самостійне право, здійснення якого повинно бути забезпечене, а порушення є протиправним.

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці таких зарубіжних і вітчизняних учених-конституціоналістів та теоретиків права, як С. Афанасенко, Л. Богачова, Є. Білозьоров, К. Волинка, О. Кот, Н. Кузнєцова, М. Мацькевич, О. Овчаренко, В. Остапенко, В. Погорілко, Л. Ткачук, О. Фрицький та ін.

Як свідчить світовий досвід, ефективність будь-яких гарантій основних прав і свобод людини залежить від рівня розвитку правових принципів та інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, рівня правового виховання і культури населення, ступення суспільної злагоди, дієвості механізму стримувань і противаг у системі функціонування державної влади.

Практична реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома різновидами гарантій. Це, по-перше, загальні гарантії, які охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або належного здійснення, на захист прав від порушень. По-друге, це спеціальні (юридичні) гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права².

Загальні гарантії прав і свобод можна класифікувати на економічні, політичні й організаційні.

Спеціальні (юридичні) гарантії – це надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства, їхньою метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони і захисту конституційних прав і свобод громадян. Важливою правовою гарантією захисту прав людини є відповідальність за їх порушення. Ефективність цієї гарантії визначається обсягом правового захисту, який є в особи, і тим, як вона вміє користуватися цими правами.

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 15.08.2021).

² О Фрицький, *Конституційне право України: підручник* (3-тє вид, перероб і доп, Юрінком Інтер 2006) 194.

Право на захист конституційних прав і свобод людини як одна з гарантій реалізації основних прав і свобод людини та громадянина являє собою систему норм, принципів, умов і вимог, які у сукупності забезпечують додержання прав і свобод та законних інтересів особи.

До них, зокрема, належать такі положення Конституції України:

- право на звернення до суду, оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55);
- право на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55);
- право на звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55);
- право на правову допомогу, яке означає, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безплатно (ст. 59);
- принцип презумпції невинуватості людини, який означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її винну не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду, і що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст. 62);
- гарантія неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод означає, що ці права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією (ст. 64)³.

Найважливішими передумовами і водночас елементами права на захист прав людини та громадянина як гарантії реалізації їх прав і свобод в Україні повинні бути норми та принципи матеріального і процесуального права, які закріплені у Конституції та які мають бути реалізовані у поточному законодавстві і судовій практиці. Проте основною юридичною гарантією реалізації прав і свобод людини та громадянина при реалізації права на захист є судовий захист. Тема прав людини, механізмів їх реалізації, забезпечення та судового захисту набула особливого, якщо не першочергового, значення в суспільстві. Як зазначає В. Остапенко, універсальною гарантією, тобто такою, яку можна застосувати для реалізації та захисту майже всіх основних прав і свобод людини та громадянина, є право на звернення до суду, а у цій достатньо розвиненій та розгалуженій сфері захисту прав і свобод людини ст. 55 Конституції України є стрижневою⁴. Вона закріплює, зокрема, право людини на захист своїх прав судом.

³ Конституція України (н 1).

⁴ В Остапенко, 'Гарантії суб'єктивних прав і свобод як елемент правового статусу людини і громадянина' [2018] 1 (13) Теорія і практика правознавства 5.

Судовий захист являє собою необхідну й ефективну гарантію здійснення прав і свобод людини та громадянина. Звернення громадянина до суду є проявом реалізації ним так званого “захисного права”, або “права на правосуддя”. Це право можна розглядати як комплекс процесуальних прав, конституційно закріплених і покликаних гарантувати захист основних прав і свобод людини.

Ми погоджуємося, що судовий захист серед усього спектру юридичних гарантій є основним, що зумовлено юридичною природою судової гілки влади, місцем суду у структурі державних органів, його функціональним призначенням, а гарантія права на судовий захист належить до основних невідчужуваних прав і свобод та не може бути обмежена навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану⁵.

Водночас судовий захист є не єдиною формою захисту, яка гарантована, зокрема, на конституційному рівні. До них можна віднести й звернення громадянина до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, звернення, після використання всіх національних засобів правового захисту громадян, до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, можливість захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань також будь-якими іншими, не забороненими законом засобами, тощо.

Таким чином захист прав є об’єктивною необхідністю, тому що всі права, надані особистості і не забезпечені необхідними засобами захисту, у випадку їх порушення, є лише “декларативними положеннями”. Це обумовлює важливу роль права на захист як гарантії реалізації інших прав і свобод людини та громадянина.

У теорії права було сформовано декілька основних підходів до розуміння поняття “гарантії прав”. Так, К. Волинка під гарантіями прав і свобод особи пропонує розуміти сукупність конкретних засобів, що мають юридичний, загальнообов’язковий характер, завдяки яким можливе всебічне забезпечення ефективного здійснення, охорони та захисту прав і свобод особи, а головне призначення гарантій прав і свобод особи вбачає у забезпеченні всім і кожному рівних правових можливостей для набуття, реалізації, охорони і захисту прав і свобод⁶. На думку Г. Саміло, система гарантій – це умови, засоби й методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи⁷. Зі свого боку В. Погорілко вважає, що юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини та громадянина⁸.

⁵ Там само.

⁶ К Волинка, *Теорія держави і права: навчальний посібник* (МАУП 2003) 217.

⁷ Г Саміло, *Теорія держави і права: навчальний посібник* (Провіта 2010) 324.

⁸ В Погорілко та інші, *Права та свободи людини і громадянина в Україні* (Ін Юре 1997) 40.

Більш комплексно до цього питання підійшов О. Петришин, який під гарантіями (від франц. *garantie* – забезпечення, запорука) прав і свобод людини та громадянина розуміє систему загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень⁹. При цьому вчений наголошує, що, з метою підвищення рівня правової активності, Конституція України надає кожному право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55)¹⁰.

Є. Білозьоров основним елементом системи гарантування прав і свобод людини вважає ті гарантії, які являють собою цілу низку конкретних засобів, завдяки яким стає реальним ефективне здійснення громадянами своїх прав і свобод, їх охорона та захист від правопорушення. Їх головне призначення, на думку науковця, полягає в забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і свобод¹¹.

Л. Богачова наголошує, що в європейському праві під гарантіями прав і свобод людини (у вузькому, юридичному сенсі) розуміють засоби захисту прав від порушень, процедури поновлення порушених прав і порядок відшкодування завданої шкоди¹².

На думку С. Афанасенко, під гарантіями прав і свобод людини та громадянина слід розуміти сукупність заходів і засобів їх належної реалізації, визначену Конституцією та іншими законами і нормативно-правовими актами. При цьому автор наголошує, що особлива увага в механізмі організаційно-правових гарантій приділяється судовому і позасудовому захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина¹³.

Як зазначає М. Мацькевич, у наукових працях із теорії права та прав людини відзначається, що гарантії є важливим засобом захисту прав і свобод людини – вони є системою норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини¹⁴. І хоча аналіз гарантій як засобів захисту прав вбачаємо дискусійним (оскільки саме собою право на захист полягає у можливості здійснювати захист

⁹ М Цвік, О Петришин (ред), *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів* (Право 2009) 456.

¹⁰ Там само 460.

¹¹ Є Білозьоров, 'Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми' (2009) 8 Адвокат 27.

¹² Л Богачова, 'Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві' (2011) 22 Державне будівництво та місцеве самоврядування 58.

¹³ С Афанасенко, 'Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні' (2019) 3 Південноукраїнський правничий часопис 3–5.

¹⁴ М Мацькевич, 'Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні' (2014) 3 Форум права 221.

Олександр Похил

певними засобами), проте, на нашу думку, М. Мацькевич правильно акцентує увагу на пов'язаності права на захист і гарантій прав людини.

Узагальнивши, можна констатувати, що призначенням гарантій є реалізація прав людини, а також їхня охорона та захист. Тобто відокремлення їх від прав є неможливим, оскільки це нівелюватиме цінність самих юридичних гарантій.

Особливістю права на захист своїх прав є те, що воно слугує одночасно самостійним правом і гарантією реалізації інших прав. А тому позбавлення або перешкоджання можливості захищати свої права або невиконання позитивного обов'язку із захисту прав компетентними інституціями саме собою є порушенням права на захист. Одночасно це перешкоджатиме можливості реалізації захищуваного суб'єктивного права, яке початково було порушено. З огляду на це, аналізуючи право на захист своїх прав, його можна розглядати крізь призму двох підходів – інструментального та сутнісного.

Інструментальний підхід ґрунтується на розумінні права на захист як гарантії існуючого каталогу прав і свобод людини. У такому випадку право на захист розглядається як інструмент забезпечення інших прав та свобод людини. У цьому аспекті О. Кот, погоджуючись із висловленою Н. Кузнецовою думкою про те, що

правове регулювання будь-яких суспільних відносин, пов'язане з процесом трансформації правових приписів у площину фактичних суспільних відносин, передбачає, що кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту¹⁵,

особливо підкреслює, що можливість захисту є гарантією самого суб'єктивного права¹⁶. Тому в основу механізму реалізації права на захист покладено механізм гарантування інших прав людини.

Право на захист посідає особливе місце у системі юридичних гарантій, оскільки здійснюється, коли права та свободи людини порушуються. Так, Н. Вітрук серед юридичних гарантій прав і свобод особи виділяє групи гарантій реалізації (конкретизація меж прав і свобод; юридичні факти, з якими пов'язується їх реалізація; процесуальні форми втілення прав і свобод; заходи заохочення та пільги для стимулювання правомірної ініціативної поведінки щодо їх реалізації) та гарантій захисту або охорони (нагляд і контроль за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; правовий захист; юридична відповідальність; процесуальні форми охорони прав та обов'яз-

www.pravola.com.ua

¹⁵ Н Кузнецова, 'Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав' (2009) 81 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 100.

¹⁶ О Кот, 'Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав' (дис д-ра юрид наук, 2017) 184.

ків; профілактика та запобігання правопорушенням)¹⁷. Застосовуючи інструментальний підхід, досліджуване право можна віднести до групи гарантій захисту.

Варто зауважити, що за такого підходу виникає питання щодо доцільності використання словосполучення “гарантія захисту” замість “право на захист”. Проте ми підтримуємо позицію щодо виокремлення спеціальної групи прав – прав-гарантій. Групу прав-гарантій пропонує виділяти А. Завальний (гарантії конституційних прав і свобод людини закріплені Конституцією України), до якої вчений відносить і ст. 55¹⁸.

Досліджуючи право на судовий захист, В. Остапенко вважає, що воно може виступати одночасно як правом-гарантією, так і механізмом реалізації обов’язку держави гарантувати права і свободи громадян, які закріплені в Конституції, законах і передбачені міжнародними зобов’язаннями держави, що визнається одним із найбільш ефективних засобів захисту прав людини¹⁹.

О. Овчаренко також вважає доцільним виокремлювати групу прав-гарантій, що, на його думку, зумовлено специфічними особливостями їх матеріального змісту і соціального призначення. Серед особливостей прав-гарантій учений виділяє такі: а) відносно самостійне нормативне оформлення; б) переважно процесуальне наповнення за змістом, що не виключає наявності матеріальних елементів, як це відбувається у змісті права на судовий захист; в) втілення зазначених прав насамперед у галузевому законодавстві; г) їх реалізація безпосередньо пов’язана з діяльністю судової влади²⁰.

Як наслідок, ми не вважаємо жодних протиріч у використанні словосполучення “право на захист”, навпаки, вважаємо його обґрунтованим у контексті сутнісного підходу до права на захист.

Сутнісний підхід дає змогу розглядати право на захист як самостійне право людини, яке повинне бути забезпечене інституційними та нормативними юридичними засобами. Для прикладу, відсутність доступу до правосуддя, упередженість при його здійсненні, невиконання законних рішень уповноважених органів, порушення юридичних процедур при здійсненні захисту, недотримання строків розгляду справ або звернень тощо навіть при змістовому забезпеченні реалізації інших прав людини дає змогу стверджувати про порушення права на захист.

Аналізуючи право на захист у сутнісному розумінні (тобто як самостійне право), варто звернути увагу на виокремлення особливого різновиду гарантій – правозахисних. Так, Л. Ткачук пропонує розглядати правозахисні гарантії в Україні як систему засобів, способів, умов, завдя-

¹⁷ Н Витрук, *Общая теория правового положения личности* (Норма 2008) 248.

¹⁸ С Гусарев, О Тихомиров (ред), *Теория держави та права: навчальний посібник* (Освіта України 2017) 205.

¹⁹ Остапенко (н 4) 5.

²⁰ О Овчаренко, *Доступність правосуддя та гарантії його реалізації* (Право 2008) 53.

ки яким забезпечується ефективна реалізація людиною свого права на захист. Їх головне призначення, на думку вченої, полягає у забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, захисту суб'єктивних прав²¹. Тому право на захист у сутнісному розумінні як самостійне право потребує окремих правозахисних юридичних гарантій здійснення.

У контексті сутнісного підходу показовою є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема, щодо порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)²², у якій закріплено право на справедливий суд. І хоча судовий захист є загальновизнаною ефективною гарантією прав людини, це не виключає можливості встановлення ЄСПЛ факту порушення права на справедливий суд незалежно від того, чи було встановлено факт порушення захищеного у такому суді права. Так, у справі *Delcourt v. Belgium* ЄСПЛ зазначив, що ‘у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції, право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення’²³.

Як зазначають автори посібника, зі ст. 6 Конвенції (цивільна частина) право на доступ до суду має ‘застосовуватися на практиці і бути ефективним’ (*Bellet v. France*, § 38). Для того щоб право на доступ було ефективним, особа ‘повинна мати реальну можливість оскаржити дію, що порушує його права’ (*Bellet v. France*, § 36; *Nunes Dias v. Portugal (déc.)*) стосовно правил, що регламентують сповіщення. Враховуючи зазначене, правила, які стосуються предмета спору чи застосування цих правил, не повинні перешкоджати сторонам в отриманні доступного судового захисту (*Miragall Escolano v. Spain; Zvolsky and Zvolska v. the Czech Republic*, § 51)²⁴.

Аналізуючи рішення ЄСПЛ проти України 2020 р., можна прослідкувати, що ЄСПЛ розглядає право на справедливий суд сутнісно та інструментально.

В окремих випадках ЄСПЛ встановлював порушення права на справедливий суд автономно (сутнісний підхід). Для прикладу, у справі “Алексєєв проти України” (заява № 15517/19) констатовано порушення ст. 6 Конвенції щодо справедливості цивільного провадження, оскільки

²¹ Л Ткачук, ‘Правозахисні гарантії прав людини в Україні: теоретико-правова характеристика’ (2018) 4 Часопис Київського університету права 74.

²² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

²³ І Коваль, ‘Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України’ <https://minjust.gov.ua/m/str_7474> (дата звернення: 27.08.2021).

²⁴ Посібник зі статті 6. *Право на справедливий суд (цивільна частина)* (Рада Європи. Європейський Суд з прав людини, 2013) <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf> (дата звернення: 27.08.2021).

ки національний суд, не вживши спроб встановити, чи була апеляційна скарга вручена заявнику або чи був він повідомлений про апеляційну скаргу будь-яким іншим чином, позбавив його можливості надати зауваження щодо поданої у його справі апеляційної скарги та не виконав свого зобов'язання щодо дотримання закріпленого принципу рівності сторін²⁵.

Щодо невиконання судових рішень, то у деяких справах ЄСПЛ вважає захист права на справедливий суд достатнім для захисту інших прав (інструментальний підхід). У справі “Кочкіна та Кочкін проти України” (заяви № 46311/08 та № 2973/10) заявники скаржилися щодо порушення ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до неї. Проте ЄСПЛ, встановивши порушення ст. 6, зазначив, що немає потреби розглядати питання прийнятності та суті скарги заявників за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки він розглянув основне юридичне питання, порушене у цій заяві, а саме – тривале невиконання рішення від 24 грудня 2002 р., і немає потреби в ухваленні окремого рішення у зв'язку зі скаргою за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (див., наприклад, рішення у справі “Центр юридичних ресурсів в інтересах Валентина Кимпеану проти Румунії” [ВП] (<...>) [GC], заява № 47848/08, п. 156, ЄСПЛ 2014)²⁶.

Варто звернути увагу, що Конвенція закріплює й інші права-гарантії або права, які можна вважати похідними від права на захист. Зокрема, йдеться про ст. 13 (“Право на ефективний засіб юридичного захисту”), порушення якої разом зі ст. 6 було встановлено ЄСПЛ у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень у справах “Гарагуля та Сич проти України” (заяви № 42361/12 та № 25927/19)²⁷ та “Касьяненко проти України” (заява № 52234/18)²⁸, а також у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень у справі “Албул та інші проти України” (заяви № 18899/19 та № 49871/19)²⁹.

Висока роль судового захисту прав людини підтверджується й тим, що доступ до правосуддя у незалежних і безсторонніх судах (*access to Justice before independent and impartial courts*) набув характеру змістовної характеристики (елементу) верховенства права.

²⁵ Алексєєв проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 4 червня 2020 р., заява № 15517/19 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f25#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

²⁶ Кочкіна та Кочкін проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 10 вересня 2020 р., заяви № 46311/08 та № 2973/10 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f37#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

²⁷ Гарагуля та Сич проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 4 червня 2020 р., заяви № 42361/12 та № 25927/19 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f14#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

²⁸ Касьяненко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 16 липня 2020 р., заява № 52234/18 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f26#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

²⁹ Албул та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 18 червня 2020 р., заяви № 18899/19 та № 49871/19 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f17#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

Як зазначено у доповіді Європейської комісії “За демократію через право” (Венеційська комісія) роль судівництва є істотно важливою в державі, заснованій на правовладді (п. 54). У доповіді, серед іншого, передбачені такі рекомендації:

- судівництво має бути незалежним і безстороннім (п. 55).
- мають бути справедливе й прилюдне (відкрите) слухання справи та розумний строк, упродовж якого справу розглянуто й вирішено (п. 56).
- крім цього, має функціонувати офіційно визнана, налагоджена й незалежна правнича професія, що її на підставі закону уповноважено надавати правничі послуги, та яка сама охоча й *de facto* спроможна це робити (п. 56).
- позаяк правосуддя має бути доступним, то в потрібних випадках має бути забезпечено безоплатну правничу допомогу (п. 56).
- окрім цього, має функціонувати установа або організація, що діє як обвинувач (прокурор), яка також до певної міри є незалежною від виконавчої влади (п. 57);
- судові рішення має бути виконано ефективно й не повинно бути можливості (окрім надзвичайно виняткових випадків) переглянути остаточне судове рішення (додержання принципу *res judicata*) (п. 58)³⁰.

Висновки. Отже, захист прав є об’єктивною необхідністю, тому що всі права, надані особистості і не забезпечені необхідними засобами захисту, перетворюються на декларацію у випадку їх порушення. Однією з ключових особливостей права на захист своїх прав є те, що воно виступає одночасно самостійним правом і гарантією реалізації інших прав. Ця особливість дає змогу розглядати право на захист із використанням двох підходів – інструментального (ґрунтується на розумінні права на захист як гарантії існуючого каталогу прав і свобод людини) та сутнісного (заснований на сприйнятті права на захист як самостійного права людини, яке повинне бути забезпечене інституційними та нормативними юридичними засобами). Лише обидва підходи (інструментальний та сутнісний) дають змогу досягнути “правової синергії” у контексті забезпечення прав і свобод людини та громадянина, – коли право на захист гарантуватиме досягнення певних благ, однак саме собою його порушення навіть при досягненні таких благ вже є неприпустимим.

³⁰ Доповідь про правовладдя. Європейська комісія “За демократію через право” (Венеційська комісія). Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). Переклад українською С. Головатого <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)> (дата звернення: 27.08.2021).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Frytskyi O, *Konstytutsiine pravo Ukrainy: pidruchnyk* (3-ie vyd, pererob i dop, Yurinkom Inter 2006) (in Ukrainian).
2. Ovcharenko O, *Dostupnist pravosuddia ta harantii yoho realizatsii* (Pravo 2008) (in Ukrainian).
3. Pohorilko V ta in, *Prava ta svobody liudyny i hromadianyna v Ukraini* (In Yure 1997) (in Ukrainian).
4. Samilo H, *Teoriia derzhavy i prava: navchalnyi posibnyk* (Prosvita 2010) (in Ukrainian).
5. Volynka K, *Teoriia derzhavy i prava: navchalnyi posibnyk* (MAUP 2003) (in Ukrainian).
6. Vytruk N, *Obshchaia teoriia pravovoho polozhenia lychnosti* (Norma 2008) (in Russian).

Edited books

7. Husariev S, Tykhomyrov O (red), *Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk* (Osvita Ukrainy 2017) (in Ukrainian).
8. Tsvik M, Petryshyn O (red), *Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv* (Pravo 2009) (in Ukrainian).

Journal articles

9. Afanasenko S, 'Konstytutsiini harantii prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini' (2019) 3 Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys 3–5 (in Ukrainian).
10. Bilozorov Ye, 'Pravovi harantii zakhystu prav i svobod liudyny v Ukraini: realii ta problemy' (2009) 8 Advokat 27 (in Ukrainian).
11. Bohachova L, 'Iurydychni harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v yevropeiskomu ta natsionalnomu pravi' (2011) 22 Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia 58 (in Ukrainian).
12. Kuznietsova N, 'Tsyvilno-pravova vidpovidalnist i zakhyst tsyvilnykh prav' (2009) 81 Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka 100 (in Ukrainian).
13. Matskevych M, 'Poniattia harantii konstytutsiinykh kulturnykh prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini' (2014) 3 Forum prava 221 (in Ukrainian).
14. Ostapenko V, 'Harantii sub'iektyvnykh prav i svobod yak element pravovoho statusu liudyny i hromadianyna' [2018] 1 (13) Teoriia i praktyka pravoznavstva 5 (in Ukrainian).
15. Tkachuk L, 'Pravozakhysni harantii prav liudyny v Ukraini: teoretyko-pravova kharakterystyka' (2018) 4 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 74 (in Ukrainian).

Theses

16. Kot O, 'Problemy zdiisnennia ta zakhystu sub'iektyvnykh tsyvilnykh prav' (dys d-ra yuryd nauk, 2017) (in Ukrainian).

Websites

17. Koval I, 'Pravo na spravedlyvyi sud: praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny shchodo Ukrainy' <https://minjust.gov.ua/m/str_7474> (accessed: 27.08.2021) (in Ukrainian).
18. Posibnyk zi statti 6. Pravo na spravedlyvyi sud (tsyvilna chastyna) (*Rada Yevropy. Yevropeiskyi Sud z prav liudyny*, 2013) <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf> (accessed: 27.08.2021) (in Ukrainian).

THE RIGHT TO PROTECTION
AS A GUARANTEE OF THE EXERCISE OF THE RIGHTS
AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZENS
(ON THE EXAMPLE OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION)

ABSTRACT. The article reveals the right to protection as a guarantee of the exercise of the rights and freedoms of human and citizens. Two main types of guarantees are analyzed – general (economic, political, and organizational) and special (legal) guarantees. The author demonstrates the features of judicial protection, which is a necessary and effective guarantee of the exercise of human and civil rights and freedoms. Theoretical approaches to understanding the concept of “guarantees of rights” have been studied and it has been established that their separation from rights is impossible. The author concludes that all human and civil rights that are not provided with the necessary means of protection will become a declaration in case of violation. One of the key features of the right to protection of one’s rights has been proved, which is that it is both an independent right and a guarantee of realization of other rights. It is established that this feature allows considering the right to protection using two approaches – instrumental (based on the understanding of the right to protection as a guarantee of the existing catalogue of human rights and freedoms) and essential (based on the perception of the right to protection as an independent human right). The article reveals that only both approaches (instrumental and essential) allow to effectively ensure the exercise of human and civil rights and freedoms – when the right to protection will guarantee the achievement of certain benefits, but its violation even when achieving such benefits is unacceptable.

KEYWORDS: right to protection; guarantees of protection; guarantees of law; judicial protection; the right to a fair trial.